Pregledni naučni rad
UDK:316.662-053.9
DOI:10.7251/ZCMZ0119345J

MARGINALIZOVAN DRUŠTVENI POLOŽAJ STARIJIH ŽENA U SRBIJI

Mr Svetlana Janković
Konsultatkinja u Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost[280]

Apstrakt: *Prema Globalnom indeksu starenja za 2014.godinu, Srbija je među 96 zemalja, u kojima živi 90% svetske populacije starije od 60 godina i na 78 mestu po kvalitetu života starijih. Prema istraživanju Crvenog krsta Srbije, iz 2015.godine, 19,8% starijih osoba doživelo je neki oblik zlostavljanja i nasilja u trećem životnom dobu, a u poslednjih godinu dana iskustvo zlostavljanja imalo je 11% (136 hiljada starijih ljudi). Brojna istraživanja ukazuju na podatak da su starija lica, pored osoba sa invaliditetom, jedna od najdiskriminisanijih grupa u Srbiji. Siromaštvo i zanemarivanje starijih lica unutar porodice su najozbiljniji problemi sa kojima se susreću pripadnici trećeg doba u Republici Srbiji, izveštava Zaštitnik građana. Najčešći izvor diskriminacije starijih osoba leži u uverenju da su stariji opterećenje za društvo, da su bespotrebni, i da ni na koji način ne doprinose zajednici. Kao posledica diskriminacije javlja se permanentna marginalizacija što je dodatna okolnost koja umanuje ili onemogućuje korišćenje ljudskih prava. U tekstu se podvlači da je kategorija starijih žena posebno izložena diskriminaciji po osnovu životne dobi, pri čemu je ukrštenost sa drugim osnovama diskriminacije češća u ovoj kategoriji nego kod mlađih uzrasta. Gotovo duplo više starijih žena (13%) nego muškaraca (7%) su siromašni. Osim marginalzacije, diskriminacija otvara vrata nasilju, jednom od elemenata koji suštinski doprinosi povećanju nebezbednosti. Zabrinjava podatak da su stara lica često smeštena u domove bez svog pristanka, od kojih mnogi od njih ne ispunjavaju, između ostalog ni propisane uslove za rad. Ta situacija ukrštenosti pola i starosti, predstavlja izvesno situaciji još intenziviranijeg prisustva rizika po ličnu bezbednost, npr. jedna trećina žena ubijenih u Srbiji poslednjih godina su žene starije od šezdeset godina. U radu je prezentiran i položaj starijih žena na izdržavanju zatvorske kazne, kao i femicid starijih žena.*

Ključne reč: *starije žene, diskriminacija po osnovu starosti, siromaštvo starijih žena, marginalizacija, smanjena lična bezbednost, nasilje, femicid*

UVOD

> *Nesavršena solidarnost je možda najbolja solidarnost, zato što savršena solidarnost može da završi kao tiranija. Moramo da naučimo na solidarnost koja nije sporadična, jer je onda beskorisna, ali ni sasvim hijerarhijska, jer je tiranska… (Roj, 2019)*

U ukupnoj populaciji starih u Srbiji, 42,1 posto su muškarci, a 57,9 posto čine žene. Činjenica je da je položaj svake marginalizovane grupe žena, pa i starijih žena, redovno teži u poređenju sa položajem muških pripadnika iste grupe (Povernik za zaštitu ravnopravnosti, 2015, str. 24, 25, 103 i 302). Razlozi su prisustvo opšte društvene diskriminacije žena, unutar-grupne diskriminacije, kao i faktora koji uslovljavaju pojavu ženske višestruke diskriminacije (siromaštvo, invaliditet, izloženost nasilju...). Brojni su oblici diskriminacije žena koji su zasnovani na stereotipima i predrasudama – neplaćen ženski rad u porodičnoj sferi, podrazumevana uloga žene, kao negovateljice dece i starijih u porodici, žene imaju mnogo manje imovine u vlasništvu i mnogo manje prostora za odlučivanje, u

[280] svetlana.jankovic@mgsi.gov.rs

svakodnevnoj komunikaciji se često iskazuje loš odnos prema ženi upotrebom seksističkog žargona. Konstatuje se i porast učešća žena među siromašnim stanovništvom. Svi ovi problemi dodatno su usložnjeni, kada se ima u vidu položaj starijih žena. Njima se inače retko poklanja posebna pažnja i analiza njihovog položaja ide indirektno, od opšteg položaja žena i opšteg položaja starijih osoba, da bi se ukrštanjem te dve identitetske pripadnosti, došlo do specifičnosti diskriminacije starijih žena.

Iako, na prvi pogled možda i nema značajnije razlike među polovima starijih osoba, sigurno je da stariji muškarci imaju više autonomije i kontrole nad svojim životom i nad porodičnim pitanjima od starijih žena. Oni su ređe izloženi porodičnom nasilju od žena slične dobi, bolje su materijalne situacije, češće imaju penziju višeg iznosa i češće su vlasnici vredne nepoketne imovine (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019, str. 105-107). Postoji takođe značajan rodni jaz u stopama aktivnosti i zaposlenosti starijih žena. Mnoge starije žene, naročito one koje žive na selu, diskriminisane su isključivanjem iz donošenja odluka, čak i u svojim porodicama, retko su vlasnice imovine, najčešće su bez penzije i drugih primanja (Amity, 2018).

Starije žene kao najveći problem ističu loš socioekonomski položaj (54%), a kao značajan problem navode i dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga. Mada tek 7% žena navodi da im zdravstvene usluge nisu bile dostupne, iako su im bile potrebne, a pre svega zbog dugih lista čekanja ili zbog toga što nisu imale novca da plate zdravstvene usluge, čak 86% žena smatra da se prema njima zbog godina starosti zdravstveni radnici ophode sa manje poštovanja u odnosu na druge pacijente. Što se tiče usluga u zajednici, starije žene nisu u dovoljnoj meri informisane o mogućnostima korišćenja usluga socijalne zaštite. Rezultati istraživanja ukazuju na znatnu disproporciju između potreba žena za podrškom i korišćenja usluga socijalne zaštite. Tek 9% žena koje navode da imaju znatnih poteškoća u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, koriste usluge socijalne zaštite ili dodatak za pomoć i negu drugog lica. Osim toga, starije žene se susreću sa izazovima i prilikom korišćenja javnih servisa, javnog prevoza, kao i prilikom učestvovanja u aktivnostima u zajednici, a kao problem se navodi i suočavanje sa nasiljem (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2018, str.105).

DISKRIMINACIJA

Srbija spada u red zemalja gde se ubrzano stari, a prema podacima popisa iz 2011. godine 17,4 posto populacije u Srbiji je starije od 65 godina. U Srbiji živi 1,2 miliona građana starijih lica od 65 godina, a četvrtina kaže da je trpela neki oblik diskriminacije. Procenjuje se da 320.000 starih nema penziju (Poznatov, 2013). Unutar populacije starijih, posebno je izraženo povećanje starijih od 80 („stariji stariji“), koji su u 2013. godini, činili 14 %, a očekuje se da taj broj 2050. godine dostigne 19 procenata.

Gotovo polovini građana Srbije, koji imaju 75 i više godina, uskraćeno je zadovoljavanje materijalnih potreba, što je znatno veći procenat nego u EU. Dok se u EU stopa materijalne uskraćenosti stanovništvu, a posebno ženama, smanjuje sa starošću, u Srbiji se povećava. Značajan broj starijih, posebno žena, nije zadovoljio svoje zdravstvene potrebe, što znači da nije posetio lekara kada je bilo potrebno, ili dobio odgovarajuću dijagnostiku ili terapiju (Beogradski centar za ljudska prava, 2019).

Starost sa sobom nosi i svu negativnu realnost života. Opadanje fizičke snage, sve češći zdravstveni problemi i rastuća zavisnost od drugih, identifikovani su kao činioci koji postavljaju populaciju starih zapravo u povišeni rizik od viktimizacije. Uočava se i izostanak solidarnosti između generacija. Stariji doživljavaju uvrede, verbalne napade, pretnje, ponižavanje, zastrašivanje ili uznemiravanje, tretiranje kao deteta, ograničavanje u kontaktima ili aktivnostima, ali i odnos ćutanja i ignorisanja u kome ukućani izbegavaju svaku komunikaciju. Zamera im se da su tvrdoglavi, teški za saradnju, mrzovoljni, „konzervativnih pogleda na moral“, nesposobni za rad (Jovanović, 2010).

Može se konstatovati i diskriminisan položaj žena na izdržavanju zatvorske kazne, koje pripadaju po uzrastu starijoj populaciji, za razliku od muškaraca (prosečno preko 50 godina). Kriminal koji žene čine, po pravilu je manje agresivnog tipa i sa mnogo manje povratnica (Čarnić, 2018). Praksa pokazuje da su žene tokom izdržavanja kazne manje agresivne od muškaraca i daleko manje organizuju „zatvorsko podzemlje“, nesklone su nasilju, pokušaju bekstva ili pružanju otpora osoblju. Sistem izdržavanja krivičnih sankcija ipak, ne prepoznaje specifičnosti ženske zatvorske populacije. Takođe, nema ni adekvatnog organizovanja zatvorskog života, sa svim komponentama koje postoje za muškarce, na izdržavanju zatvorske kazne (odsustvo klasifikacije u tri zakonom predviđene kategorije,

neredovnost programa edukacije, kulturnih i radnih aktivnosti), što se opravdava njihovim malim brojem. Time nije odgovoreno na njihove potrebe na način predviđen Bangkočkim pravilnikom Ujedinjenih nacija (United Nations Office on Drugs and Crime, 2015) i one su dodatno kažnjene, osim za krivično delo za koje su osuđene, diskriminacijom u odnosu na mušku zatvorsku populaciju.

Umesto da se starost posmatra kao prirodni tok života, starost se od strane mlađih sve više posmatra kao problem, a ne kao pravo, što obično vodi u narušavanje elementarnih ljudskih prava, među kojima sigurno treba pomenuti i pravo na starost. Demografsko starenje svuda u svetu povećava rizik od diskriminacije na osnovu godina, pa se srazmerno povećava i rizik od nasilja nad starijima, kao i rizik od ugrožavanja ljudskih prava starijih (Janković, Todorović i Vračević, 2015, str. 12).

ZLOSTAVLJANJE I NASILJE

Nasilje nad starima je najskivenija forma nasilja u porodici i institucijama u mnogim društvima. Zlostavljanje starijih je posebna vrsta nasilja, spomenuto po prvi put u Velikoj Britaniji sedamdesetih godina prošlog veka, kada je i skovan termin „*granny battering*"- zlostavljanje bakica (Janković, Todorović i Vračević, 2015, str. 31). U poslednje vreme sve su češći slučajevi nasilja nad starima, a žrtve obično ne prijavljuju počinioce, jer je reč o članovima porodice. Ovakvi slučajevi eksplicitno upozoravaju da je od netolerancije do nasilja samo jedan korak (Jovanović, 2010). Starije osobe koje postanu žrtve nasilja neretko su opterećene stidom, osećanjem da su same krive za nasilje, strahom zbog nasilnika, kao i nepoverenjem u odgovarajuće instance sistema.[281] Nadalje, među emocionalnim preprekama prijavljivanja nasilja nalazi se koncept naučene bespomoćnosti, osećanje nemoći i želje da se zaštiti porodica, uključujući i nasilnika.

Starije osobe (među njima još nevidljivije starije žene), iako čine značajan deo stanovništva u Republici Srbiji, nisu dovoljno prepoznate u društvu kao naročito ranjiva kategorija stanovništva. Po svim istraživanjima, stariji spadaju među najčešće diskriminisane grupe u Srbiji, čemu doprinose stereotipi i predrasude o ovoj grupi. Ova grupa stanovništva i dalje otežano ostvaruje svoja prava iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, penzijskog osiguranja, prava na informisanost i finansijsku samostalnost, ali i prava na zaštitu od zlostavljanja i nasilja. Najčešći problemi sa kojima se susreću stara lica jesu siromaštvo i zanemarivanje unutar porodice, uključujući raspolaganje imovinom bez njihovog pristanka, nezadovoljstvo ostvarivanjem prava na materijalnu podršku, kada se nađu u stanju teške materijalne i životne situacije usled nedostatka primanja ili nedovoljne visine primanja, a kada su lošeg zdravstvenog stanja, otežano je ostvarivanje prava na pomoć i negu drugog lica. Veliki broj korisnika domova za stare smešten je u domove bez svog pristanka, uz pristanak/pritisak njihove dece ili najbližih srodnika. Nisu retki slučajevi smeštaja u dom kada baka više ne može da radi kućne poslove i brine o drugima, ili jednostavno kada je prostorija koju koristi potrebna drugim članovima porodice. Problem je što i dalje postoje nelegalni domovi za stare, čijim se nestručnim i nekontrolisanim radom masovno krše zagarantovana prava starijih osoba smeštenih u ovakvim ustanovama (Zaštitnik građana, 2019, str. 47). Glavni razlog zbog koga su se ispitanici opredelili da dođu u ustanovu ili pristali da budu smešteni u nju, su njihova bolest i nepokretnost, uz iscrpljenje svih drugih mogućnosti za obezbeđivanje adekvatne nege u kućnim uslovima. Stariji koji imaju potrebu za podrškom u svakodnevnom funkcionisanju od strane drugih, kolektivni domski smeštaj vide kao krajnje rešenje, dok ipak prednost daju servisima podrške u lokalnoj zajednici (Satarić, 2013, str. 48).

Zlostavljanju svih oblika, više su izloženi stariji, koji imaju niži nivo socijalnih aktivnosti, koji su funkcionalno zavisni, hronično bolesni, starije osobe sa invaliditetom, dijagnostikovanom demencijom. Zlostavljanje starijih može biti u formi namernog ili nehatnog zanemarivanja, od strane pružaoca nege (osobe zadužene za brigu). Navodi se u istom izvoru, da su starije žene pod većim rizikom od zlostavljanja. Zlostavljanje može da ima i formu zanemarivanja kroz propuštanje obezbeđenja elementarnih potreba, hrane, vode, odeće ili odgovarajućeg smeštaja, nepružanju pomoći u održavanju lične higijene (posebno u slučajevima upotrebe pelena za odrasle zbog inkontinencije) ili obezbeđivanju zdravstvene zaštite. Drastične forme idu čak do ostavljanja u bolnici bez identifikacionih dokumenata, u nadi da će država preuzeti dalju brigu.

[281] Preuzeto iz saopštenja poverenika za zaštitu ravnopravnosti povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad starijim osobama, 13. juna 2014. godine.

Rezultati istraživanja o nasilju nad starijima (Petrušić, Todorović i Vračarević, 2012), pokazuju da je među procesuiranim delima nasilja u porodici, oko 10% izvršeno nad starijim članovima porodice. Ovaj podatak samo potvrđuje da se nasilje prema starijim osobama manje prijavljuje i teže otkriva u odnosu na nasilje prema članovima porodice mlađeg starosnog uzrasta i nikako nije pokazatelj manje rasprostranjenosti. Nasilje prema starijim osobama najčešće se vrši u porodičnom domu žrtve i izvršioca (90%). Nasilje prema starijim osobama ređe se vrši na javnom mestu u odnosu na nasilje prema drugim članovima porodice, što je jedna od specifičnosti nasilja nad starijim osobama, koja doprinosi njegovom težem otkrivanju.

Preko 75% starijih osoba koje su bile izložene nasilju u porodici su žene, što potvrđuje rodnu dimenziju nasilja u porodici, koje se od svih drugih oblika nasilja razlikuje upravo po tome što u neproporcionalno većem obimu pogađa žene. Prosečna starost starijih osoba koje su pretrpele nasilje u porodici jeste preko 70 godina, a među izvršiocima dela nasilja prema starijim članovima porodice najviše je muškaraca (preko 90%). Podaci o odnosu između žrtava i izvršilaca pokazuju da nasilje prema starijim osobama u porodičnom kontekstu najčešće vrše njihova deca i unuci, za razliku od nasilja prema drugim članovima porodice, gde se kao dominantan oblik pojavljuje partnersko nasilje – nasilje prema bračnom, vanbračnom ili bivšem supružniku. Nasilje nad starijim ženama koje vrše njihovi supružnici ne retko su samo „nastavak“ celoživotnog, kontinuiranog nasilja kojem su bile izložene od mlađih godina.

Kao i u svakoj drugoj vrsti nasilja, rešenje nije „ćutanje” i „bežanja od problema“, uz opravdanje da je to privatna porodična stvar. Efikasan odgovor društva na problem zlostavljanja starijih je praktično nemoguć ukoliko ne postoji formalno definisana koordinacija institucija sistema, ali i šire lokalne zajednice, kada do zlostavljanja već dođe (Janković, Todorović i Vračević, 2015, str. 39 i 40).

UBISTVA STARIJIH ŽENA[282]

Gotovo svake godine ubistva starijih žena spadaju u najbrutalnija, po načinu izvršenja, jeziva do besmisla po okolnostima i motivima, najgora, cenjeno po svim kriterijumima humanosti. Ubistva starijih žena bilo je čak 21.4% od svih femicida u 2014 godini. Ubice i silovatelji tih starica su njima često nepoznati ili slabo poznati mlađi muškarci. Žrtve su ubijene i silovane zato što su stare i nemoćne žene, same i bespomoćne, zato što mogu jednostavno i lako da budu mučene i ubijene, a paradigma su svega onoga što kao neravnoteža moći predstavlja osnov za rodno zasnovano nasilje. Nad njima se vršila muška moć samo radi demonstriranja sopstvene nadmoći, iako ponekad dobija prizvuk ubistva iz koristoljublja, čak i onda kada je ma kakva korist nepostojeća. Koren im je u hegemonističkom maskulinitetu, dakle imaju isti uzrok kao i partnerski femicid.[283] Ali, mora se konstatovati da ubijene bake, za razliku od ubijenih partnerki, gotovo da nisu imale ni teoretske šanse, poput Anđe Anzuicki, da se suprotstave nasilnicima, da im uzvrate, da beže, dozivaju pomoć, prijavljuju pretnje i pokušaje, pokreću postupke, traže i dobiju policijsku zaštitu ili zaštitu drugih institucija.

Novi Bečej: Paradigmatični primer ubistva starijih žena koji alarmirmantno zahteva da se toj karegoriji femicida pokloni puna pažnja, je brutalno ubistvo Anđe Anzuicki (88). Anđa Azuicki (88) iz Novog Bečeja mučena je, silovana i brutalno ubijena u svojoj kući. Razbojnici su izvršili premetačinu, a potom su se seksualno iživljavali nad staricom dok nije preminula u najtežim mukama (Kurir, 2014c). Stanovala je u oronuloj kući, koja je u veoma lošem stanju. Pretpostavlja se da su bila najmanje dva napadača. Oni su je opljačkali, a potom su je silovali i seksualno se iživljavali nad Anđom, koja je jedva imala 40 kilograma. Bila je izložena strašnoj torturi. Silovana je i zverski mučena. Prizor njenog unakaženog tela na koji su policajci naišli bio je jeziv, tako da su čak i oni bili užasnuti, iako su navikli na razne prizore. Pre nego što je izdahnula, nesrećnoj ženi zlotvori su gurali štap u anus, pokidali jetru i niz unutrašnjih organa (Alo, 2014a).

---

[282] Mršević, 2016

[283] Hegemonistički maskulinitet je model praktikovanja muške dominacije nad ženama. Termin „hegemonističko” se odnosi na kontekstualno tolerisane načine na koji muškarci praktikuju muškost, a koje uključuje i nasilje radi potčinjavanja žena.

Leskovac: Ivan C. (33), koji je u Leskovcu makazama iskasapio Milicu Petrović (89), priznao da je staricu zaklao, jer je odbila da mu preda novac (Kurir, 2013). Nesrećna žena mu je kuvala kafu kad ju je ubio. Ivan se, godinama iživljavao nad Milicom. Često joj je dolazio u kuću i vikao na nju. Tražio joj je pare non-stop. Svi su znali za to.

Sokobanja: Posle torture i pljačke ubijena je poštanska službenica Mila Milivojević. Osumnjičen kao ubica je mladi rođak, koji je delo učinio iz koristoljublja (Večernje novosti, 2014). Novac dobijen od roditelja za patike potrošio je u kockarnici, pa je odlučio da ga otme od ubijene Mile kojoj je mučenjem iznudio 1500 evra i zatim je ubio.

Beočin: Ubijena je žena Tatjana Velimirović, a njena majka Milena Velimirović teško povređena (Naše novine, 2014). Trojica nasilnika su cele noći zlostavljali dve starice verujući da imaju novac u kući. Uspeli su da nađu samo 3 hiljade dinara i sa ušiju mrtve žene otkinu dve minđuše.

Bor: Starica Rumena Grujić opljačkana i pretučena do smrti (Blic, 2014b). Živela je sama, bila je učiteljica do penzije i važila je za prijatnu ženu. Ne postoje nikakvi znaci da je mogla da poseduje ma kakvu imovinu ili novac osim penzije, ali je verovatno zbog svoje usamljenosti izgledala kao lak plen.

Radoševac kod Golupca: Ubijena učiteljica Nadežda Đorđević (Danas, 2014). Starica je ubijena jer je bilo poznato da prima deviznu penziju.

Golubinci, Stara Pazova: Ubijena starica Zora Stanković, živela je odvojeno od ćerke i zeta, nije imala ništa vredno u kući, bila je zadavljena, a ubica je odneo krunjač za kukuruz (Informer, 2014c), star više od 30 godina koji ne vredi ni 100 evra. Praktično ničemu ne služi, može jedino da se proda u staro gvožđe (Kurir, 2014a).

Čačak: Milu Simić podstanar je zaklao nožem (Kurir, 2014b). Posle ubistva otišao je mirno u kafanu da pije. Ubica je od ubijene uzeo zlatan prsten i lanac koje je u kafani, ali i drugim prolaznicima nudio na prodaju. Ubica je na identičan način ranije ubio svoju suprugu i odležao 13 godina robije.

Rača: Sa dva uboda noža ubijena je nepokretna starica Ljubinka Popadić. Imala je 800 evra ušteđevine za sopstvenu sahranu, a toga dana je primila i 26 hiljada pomoći za tuđu negu, što je ubici bio razlog da je ubije (Informer, 2014a).

Starčevo u opštini Petrovac na Mlavi: Policija je dan posle nalaženja žrtve, uhapsila rumunskog državljanina V.U. (49) zbog sumnje da je silovao i ubio Slavku Stević (83). Supruga uhapšenog radila je kao kućna pomoćnica kod ubijene starice, što je policiju dovelo na trag ubice (Alo, 2015).

Niš: Igor Useinovič (32) je do smrti tukao staricu Ružicu Talević (83). Starica je glavom platila nesmotrenost, kada je dva sata ujutro, posle zvonjave, otključala vrata stana. Tada je u njen dom upao razbojnik, višestruki povratnik Igor Useinović (32) iz okoline Žitorađe i staricu tukao do smrti (Večernje novosti, 2015a).

Rabrovac kod Mladenovca: Unuk Miljan Ranković (23), izboo je nožem svoju baku Miroslavu Ranković (69), pa zapalio stan da prikrije zločin. Prethodnog dana su rođaci do 18 sati sekli drva. Ništa nije nagoveštavalo šta će da uradi. Baka ga je obožavala i poslednji zalogaj njemu davala (Večernje novosti, 2015b).

Sumrakovac kod Boljevca: Двадесетчетворогодишњи Ален М. осумњичен је да је секиром измасакрирао своје бабу Љубицу и деду Милана Марковића у породичној кући, зато што му нису дали 10.000 динара (Dnevnik, 2016a).

Bajina Bašta: dvadesetšestogodišnji Branko N. tereti se da je sa sedam uboda nožem izbo Milku Sabo, svoju baku po majci, koja ga je othranila. Pretpostvlja se da je unuk bio pijan i da je od babe tražio novac (Dnevnik, 2016b).

Svrljig: uhapšeni Milovan M. (36) iz okoline Svrljiga, ubio komšinicu Lj. N. (66). Ženu uvukao u njenu kuću, onesvestio cepanicom, obljubio, pa usmrtio sa više udaraca nožem. Osuđen je na 15 godina zatvora, ali je izašao na slobodu nakon 12 i onda je ponovo ubio ovog puta M.J. (82) – (Telegraf, 2016).

MOGUĆI PRAVCI POBOLJŠANJA

Nacionalna strategija o starenju u Srbiji 2006 – 2015, daje dobre osnove za aktivnosti poboljšanja položaja starijih lica u Srbiji u vidu principa: doživotnog razvoja pojedinca; unapređenja i zaštite svih ljudskih prava i osnovnih sloboda; obezbeđivanja ekonomske i socijalne sigurnosti i kvaliteta života u starosti; omogućavanja pune integracije i participacije starijih lica u zajednicu; eliminacije svih oblika društvenog zanemarivanja usled opadanja funkcionalnih sposobnosti u starosti i invalidnosti; angažovanja na ostvarivanju rodne ravnopravnosti; poštovanja različitosti i posledično drugačijih potreba među populacijom starijih; promovisanja intergeneracijskog i intrageneracijskog transfera; solidarnosti i dijaloga; uspostavljanja partnerstva na svim nivoima:

Pominjemo neke primere programa i kampanja realizovanih u Srbiji prethodnih godina, koje imaju za cilj zaštitu starijih kao vulnerabilne kategorije: „Incijativa za socijalno uključivanje starijih osoba“[284], "Unapređenje pristupa ljudskim pravima starijih u Republici Srbiji"[285], „Promovišimo šampione ljudskih prava starijih osoba".[286]

Nepostojanje usluga i servisa podrške je i dalje prisutno, naročito usluge pomoći u kući, koje su često neophodne ovoj populaciji, imajući u vidu da neretko stariji žive sami i nemaju srodnike da brinu o njima (Zaštitnik građana, 2019, str. 48). Zato Vlada treba da kreira jasnu i preciznu politiku usmerenu na uspostavljanje efikasnijeg sistema socijalne zaštite za starije i stare građane, koji je usklađen sa njihovim potrebama i koji se susreće sa novim izazovima u vreme globalne ekonomske krize (Zaštitnik građana, 2017, str. 355).

Ključne oblasti u kojima je prioritetno unaprediti stanje jesu: unapređenje institucionalnih mehanizama za praćenje uslova života starijih osoba, praćenje sprovođenja politika i mera i ocena njihovih efekata, unapređenje usluga socijalne i zdravstvene zaštite, unapređenje digitalne inkluzije starijih, kao i smanjenje rodnog jaza među starijima kroz unapređenje zaštite starijih žena. Pored sistema socijalne zaštite (usluge predaha, usluge dnevnih centara za starije, pomoći u kući, obuke neformalnih negovatelja sa posebnim akcentom na negu osoba sa demencijom) i zdravstvene zaštite (skrininzi, detekcija i usluge namenjene žrtvama zlostavljanja), na koje se najčešće misli kada je ova tema u pitanju, od presudne važnosti je učešće policije (senzibilizacija policije u radu sa starijim osobama i prepoznavanja različitih oblika zlostavljanja starijih), ali i pravosudnog sistema (kroz zakonodavni okvir koji jasno prepoznaje ovaj fenomen i definiše okvir zaštite u slučajevima zlostavljanja), obrazovnog sistema (senzibilizacija za pitanja koje se odnose na starenje i razvijanje međugeneracijske solidarnosti), i finansijskog sektora (Janković, Todorović I Vračević, 2015, str. 38).

Potrebno je širenje pozitivne slike o starenju i odnosu prema starijima, njihovom ogromnom doprinosu društvu i ulozi koju i danas imaju (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019, str. 106). Zato je potrebno u predmet građanskog vaspitanja uvođenje nastavne jedinice, koja se odnosi na međugeneracijsku solidarnost, kao i adekvatnije vaspitanje dece u odnosu prema starijima u krugu samih porodica, ličnim primerom. Sprečavanje diskriminacije prema najstarijim sugrađanima i sugrađankama mora biti moralni imperativ našeg društva, koje se suočava sa dubokom demografskom starošću. Moralna i građanska obaveza svakog je da ne zatvara oči pred bilo čijim diskriminatornim ponašanjem, već da suzbijanjem diskriminacije starijih, investiramo u sopstvenu, kvalitetniju starost! (Poverenik za zaštitu ravnopravnoti, 2016) Takođe i u javnom mnjenju mora se promeniti dominantni pristup o „starenju kao problemu, a ne kao najvećem civilizacijskom dostignuću“ (Jovanović, 2010).

Polazeći od činjenice da su stari vrlo nehomogena grupa po mnogim kriterijumima, u svetu su na pomolu dve nove tendencije koje se suprotstavljaju ejdžizmu. Solidarnost pre svega znači razumevanje. Na primer, razumevanje da je prva želja starih u borbi za dostojanastven život, potreba za doživotnim obrazovanjem, a druga za zapošljavanjem nezavisno od godina života (Beta, 2018).

---

[284] Inicijativa za socijalno uključivanje starijih osoba.

[285] Projekat koji Crveni krst Srbije uspešno sproveo u partnerstvu sa organizacijom HelpAge International iz Ujedinjenog Kraljevstva, a finansijski podržala Delegacija Evropske unije u Srbiji. Projekat je sproveden u nekoliko segmenata tokom dve godine, od 1. decembra 2013. do 29. novembra 2015.

[286] Kampanja obeležavanja Međunarodnog dana starih 2018. godine, Zavoda za javno zdravlje Sombor.

LITERATURA

Amity. Satarić, N. (2013). *Kvalitativno istraživanje –dugotrajna nega starijih u Srbiji.* Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Kabinet potpredsednice Vlade za evropske integracije.
Amity. (2018). *Alternativni izveštaj Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena o diskriminaciji starijih žena u Republici Srbiji.* Beograd: Udruženje „Snaga prijateljstva" – Amity.
Beogradski centar za ljudska prava. (2019). *Ljudska prava u Srbiji 2018.* Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
Beta. Poverenica: Starost nije problem već civilizacijsko dostignuće. (2018, novembar 12). *Autonomija.*
Preuzeto 21. aprila 2019., sa http://www.autonomija.info/poverenica-starost-nije-problem-vec-civilizacijsko-dostignuce.html.
Čarnić. D. (2018). Sve je više žena u zatvorima. *Politika.* 2. januar.
Crveni krst Srbije. (2016). *Unapređenje pristupa ljudskim pravima starijih u Republici Srbiji.* Beograd: Delegacija Evropske Unije u Republici Srbiji. Preuzeto 12. aprila 2019., sa https://europa.rs/unapredenje-pristupa-ljudskim-pravima-starijih-u-republici-srbiji/.
Humanas Srbija. (2017). *Inicijativa za socijalno uključivanje starijih osoba.* Preuzeto 10. aprila 2019., sa http://humanas.rs/2017/08/15/inicijativa-za-socijalno-ukljucivanje-starijih-osoba-2/.
Janković, B., Todorović, N. i Vračević, M. (2015). *Dobro čuvana porodična tajna: zlostavljanje starijih osoba.* Beograd: Crveni krst Srbije.
Jovanović, S. (2010). Ljudi istih godina nisu isto stari. *Politika.* 23 juni.
Makazama iskasapio Staricu: Ubio sam je jer nije htela da me sluša! (2013, juni 12). *Kurir.*
Mladić zadavio staricu zbog devizne penzije. (2014, april 4). *Danas.*
Mršević, Z. (2014). *Nasilje i mi – ka društvu bez nasilja.* Beograd: Institut društvenih nauka.
Mršević, Z. (2016). Nepartnerski femicid u Srbiji. U: *Zbornik radova sa Konferencije mreže „Život bez nasilja"* Ur. dr ZoranPavlović. Novi Sad: Autonomna pokrajina Vojvodina Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman.
Mučio pa zaklao. (2014, januar 6). *Večernje Novosti.*
Nacionalna strategija o starenju u Srbiji 2006 – 2015. Preuzeto 19. aprila 2019., sa https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-11/Nacionalna%20strategija%20o%20starenju_1.pdf.
Nepokretnoj starici zario dva noža u vrat. (2014b, decembar 26). *Alo.*
Onesvestio baku cepanicom, silovao je, pa ubio. (2016, jun 9). *Telegraf.*
Petrušić, N., Todorović, N. i Vračević, M. (2012). *Nasilje nad starijim osobama - Studija o nasilju u porodici.* Beograd: Crveni krst Srbije.
Poseban izveštaj Povernika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji žena. (2015). Beograd: Povernik za zaštitu ravnopravnosti.
Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2014). Saopštenje povodom međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad starijim osobama. Preuzeto 5. aprila 2019., sa http://ravnopravnost.gov.rs/rs/medunarodni-dan-borbe-protiv-nasilja-nad-starijim-osobama/.
Poznatov, M. (2013). Diskriminacija - problem srpskog društva. *EuroActiv.rs.* 6. decembar. Preuzeto 13. aprila 2019., sa http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/4514-diskriminacija-problem-srpskog-drutva-
.Program obuke, Žene i zatvor, verzija 1.0, serija priručnika iz krivičnog prava. (2015, jul) Vienna: Division for Operations United Nations Office on Drugs and Crime.
Redovan godišnji izceštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.
Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2018. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.
Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2016. godinu. Beograd: Zaštntik građana.
Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2018 godinu. Beograd: Zaštitnik građana.
Roy, A.S. (2019). Nesavršena solidarnost. *Rekonstrukcija Ženski fond.* 12. april. Preuzeto 15. aprila 2019., sa http://www.rwfund.org/2019/04/22/arundati-roj-nesavrsena-solidarnost/.
Starica iz Bora pretučena do smrti. (2014b, mart 31). *Blic.*
Starica od 88 godina mučena, pa ubijena u Novom Bečeju. (2014a, novembar 23). *Alo.*
Starica silovana pa brutalno pretučena i ubijena u Petrovcu na Mlavi. (2015, mart 25). *Alo.*

Ubica bez milosti prema nemoćnim staricama! (2014, mart 25). *Naše novine.*
Ubili staricu zbog dve minđuše i 3.000 dinara. (2014b, mart 29). *Informer.*
Ubistvo starih zbog 10.000 dinara surova stvarnost. (2016, mart 16). *Dnevnik.*
Uhvaćen ubica starice iz Pazove. (2014a, maj 23). *Kurir.*
Zaboli joj dva noža u vrat. (2014a, decembar 26). *Informer.*
Zadavio staricu zbog prekrupača za kukuruz. (2014c, maj 23). *Informer.*
Zadavljena ćerka, majka jedva živa. (2014a, mart 25). *Blic.*
Zaklao gazdaricu, pa otišao u kafanu! (2014b, decembar 3). *Kurir.*
Zavod za javno zdravlje (2018). *Promovišemo šampione ljudskih prava starijih osoba.* Sombor: Međunarodni dan starih. Preuzeto 8. Aprila 2019., sa https://www.zzjzsombor.org/2018/09/19/1-oktobar-2018-medunarodni-dan-starih/.
Zverski mučena: Seksualno se iživljavali nad staricom do smrti! (2014c, novembar 25). *Kurir.*

Marginalized social position of older women in Serbia[287]

Summary: *According to the Global Aging Index for 2014, Serbia is among 96 countries in which live 90% of the world's population is older than 60 years, at 78th place in the quality of life of the older. According to the Serbian Red Cross research, in 2015, 19.8% of the older experienced some form of abuse and violence in the third age, and abuse experience was 11% (136 thousand older people). Numerous research point to the fact that older people, in addition to persons with disabilities, are among the most discriminated groups in Serbia. Poverty and neglect of older people within the family are the most serious problems that third-aged persons in the Republic of Serbia are facing. The most frequent source of discrimination for the older lies in the belief that they are only burden for society, mostly meant as unworthy and unnecessary, since they do not in any way contribute to the community. As a result of all forms of discrimination, permanent marginalization occurs, which is an additional circumstance that diminishes or disables them in use their basic human rights. The article emphasizes that the category of older women is particularly exposed to age discrimination, with intersection with other grounds of discrimination which is more frequent in this category than in younger age groups. Almost twice as many older women (13%) than men (7%) are poor. Apart from marginalization, discrimination opens the door to violence, one of the elements that essentially contributes to the increase of insecurity. It is disturbing that the older people are often placed in older people homes without their consent (many of such premises do not meet, among other things, the basic prescribed working conditions). This situation of gender and age intersection is a situation of an even more intense presence of personal security risk, e.g. a third of women killed in Serbia in recent years are over sixty. The paper also analyzes the discriminative situation of older women serving prison sentences and femicide of older women.*

Keywords: *older women, age discrimination, older women's poverty, marginalization, reduced personal safety, violence, femicide.*

[287] Mr Svetlana Janković, Consultant in the Gender Equality Coordination Body